

Бачу тепер, яким невдалим виявився попередній задум, що з ним я брався до писання — довіритися пам'яті, слухняно рушити за її командою і, стримуючи рефлексії, висипати з неї на стіл, наче з горщика, усе, що тільки відбулось. Мав надію, що вона речно зберегла усе скільки-небудь важливе. Гадав, що цей розсип, немовби кольорові скельця з потрощеного калейдоскопа, складеться у який-небудь значущий візерунок. Може, й не в однозначний візерунок, а в їх взаємопроникну безліч, поміж якої можна буде віднайти розмаїті впорядкування, нехай і в уривчастому, фрагментарному, несміливо алюзійному стані. Я сподівався, що повторю таким чином у скороченні слів своє дитинство, яке є нині лише абстрактним поняттям — нібито і мною, — але розмащеним по кільканадцяти календарях, по всіх їхніх чорних і червоних сторінках. Сподівався, що змалюю завдяки такому підходу портрет — чи пак механізм пам'яті, яка не є ані мною, ані цілковито чужим мені, абсолютно пасивним сховищем, місткою пустою, бюрком душі з безліччю шпарин і сховків. Вона не є мною, бо є самодостатньою силою. Хапка аж ніяк не там, де я, й не там, де я, зворушена або байдужа. Адже вона не зберегла нічого з того, що мені дуже кортіло запам'ятати, — й навпаки, нерідко зберігала те, на чому мені залежало якнайменше.

Отже, я хотів радше її, аніж себе, схилити до найвищого ступеня відвертості, щоб постав її начерк, за який я, урешті-решт, був готовий узяти відповідальність, хоча ніколи не панував над нею і не паную. Я пла-

нував експеримент, результат якого й справді мене цікавив, нібито йшлося не про мене, начебто це не з мене мали виходити образи та оповіді, а з уст когось такого, ким я не є. Утім, так уже склалося, що цей хтось чаївся в мені віддавна, достеменно, як внутрішні кільця дерева часів його дитинства й молодості ховаються під численними нашаруваннями зрілого віку. У цьому сенсі можна майже дослівно визнати, що молоде деревце впродовж десятків років перебуває в такому потужному прихистку. Щиро кажучи, я не пам'ятаю, коли вперше надзвичайно здивувався тому, що я — є. А заразом, мабуть, трохи настрахався, що мене могло не бути взагалі, або я міг би бути якимсь патиком чи кульбабкою, козячою ногою чи слимаком. І навіть каменем. Деколи мені здається, що це відбулося ще до війни, тобто в описаний тут час, однак я у цьому не впевнений. У кожному разі це здивування уже не полишало мене, хоча й не перетворилося на мономанію. Згодом я підступав до нього з різних боків, добирався до нього на різні лади, а подекуди визнавав його повним абсурдом, чимось таким, чого належить соромитися, немов фізичної вади. Проте потім запитання поверталось знову: чому, власне, думки посуваються в голові в тому чи тому напрямку, що ними керує й диригує? Колись я свято вірив у те, що душа, — а радше свідомість — це ділянка приблизно в чотири або п'ять сантиметрів завбільшки посеред обличчя — позаду носа, трохи нижче, ніж очі. Поняття не маю, чому я так вирішив.

Це, либонь, була «підфілософія», так само, як колись, іще давніше, замість мислення було якесь «під-» або «надмислення». І це я також сподівався витрусити з пам'яті разом з усім супутнім інвентарем. Це мусило відбутися само собою, обмежитися самими лише спогадами, потрясанням отим метафоричним горщиком. Однак не вдалося. Бачу, що згадуючи, я мимохіть упорядковував спогади. Унаслідок цього вони склались у сліди, які доволі

виразно ведуть у мій бік, у бік мене сьогоднішнього — так званого літератора, тобто представника одного з найменш поважаних і найбільш ганебних фахів. Адже хліб літератора — це шаленство бурхливого фантазування, переснованого всілякими зарозумілими чи безглуздими означеннями на кшталт «письменницької кухні». Стосовно мене, то я жодної такої кухні не мав. У кожному разі, досі її не зауважував. Отож усе, що я висипав із лантуха пам'яті, одразу, ще на льоту, було легко скерувати. Не йдеться про якісь там обурливі брехні чи перекручування. Це сталося само собою, в кожному разі — незумисне. Врешті-решт, я й не виправдовуюсь.

Я немов детектив, котрий повторно йде слідами скоєного злочину, який полягав у штукарському впорядкуванні навіть того, що аж ніяк не було впорядковане, коли відбувалось, і не вказувало в мій теперішній бік. Бачу в отій кінцевій цілості стрілку, спрямовану в мене, на чверть віку старшого. Це тим дивовижніше, бо я ніколи не вважав, що «народився письменником», що *hoc erat in votis*¹. Зрештою, я й надалі так не вважаю. Це означає, що в отому дитинстві й у звалищі, яке залишилося по ньому, мусило зберегтися чимало заплутаних слідів, напрямків для прочитання, для викриття, переважно безладних, глухих та обірваних. А може, це навіть не сліди, а лише занадто багато простору й поодиноких острівців. Ні, це не абсолютний хаос, хоча б тому, що були дід, школа, батьки, що спершу я був геть малий і приліпляв собі до носа зелене «крильце», а потім був старший, у мундирчику. Вже лише це створювало доволі чіткий порядок. Однак це був порядок порожньої шахівниці, де чорно-білі смуги можна бачити уздовж, уперек або по діагоналі. Досить вкласти у погляд дрібку зусилля, щоб перекон-

¹ *Hoc erat in votis* (лат.) — це було предметом моїх прагнень. (Тут і далі — примітки перекладачки).

струювати усе, як заманеться. Тим часом шахівниця надалі лишається шахівницею, і ми не побачимо нічого поза тим, що є на ній насправді — навпереміну чорні та білі квадрати. Змінюються лише порядок, напрямок, директива погляду. Щось дуже схоже сталося з розкладеною тут шахівницею пам'яті. Я нічого не додавав, але з багатьох можливих порядків один переакцентував. Можливо, тому, що мимохідь шукав лейтмотиву, осі координат, послідовності життя? Аби не зізнатися навіть самому собі, що безліч напрямків порушено, загублено, змарновано? Чи навіть єдине тому, що ми завжди прагнемо, щоб і теперішнє, й минуле мали якийсь впорядкований і виразний сенс, хоча насправді так бути не мусило б? Начебто нам замало просто жити, вже не кажучи про зрілий вік, коли інертність і нестача виразних сенсів не припустимі — однак у дитинстві? Я хотів гречно надати голос діввакові, не заважати йому, якщо таке можливе. А сам використав його, сплюндрував його кишені, шухляди, зошити, щоб похвалитися перед старшими: ось як гарно все заповідалося від самого початку, ось, мовляв, якими личинками майбутніх чеснот були навіть його грішки. Щоб якось виправдати цей грабунок, я перетворив його на гарний дороговказ, ледве не на цілісну систему. Таким чином написав іще одну книжку — ніби від початку не знав, не здогадувався, що інакше й бути не могло, що будь-яка спроба протоколювання спогадів є ілюзією, отим суворим обмеженням, — аби нічого не додавати від себе. Я додавав аж занадто часто, коментував, інтерпретував. Із чужих секретів та іграшок — ну ж бо не зі своїх, я їх уже не маю, вони не існують — збудував тому малюкові гробівця й замкнув його в ньому — сумлінний, відсторонений і діловитий. Наче писав про когось вигаданого, про когось, хто ніколи не жив, кого можна виліпити за естетичними канонами, згідно з волею та планом. Це не було гідно. Так з дівваком не чинять.

I

Ви пригадуєте перелік загадкових речей, які лапутяни знайшли в Г'улліверових кишнях? Таких таємничих і фантастичних предметів, як гребінь-гострокіл, велетенський годинник із ритмічним цоканням і чимало інших дивовиж, уже цілком незрозумілого призначення? Я також був колись лапутянином. Знайомився з батьком, видряпуючись на нього щоразу, коли він сидів у кріслі з високою спинкою, й нишпорив по тих кишнях його чорного костюма, пропахлого тютюном і лікарнею, до яких він мене допускав. Батько тримав у лівій кишеньці камізельки металевий циліндр, який нагадував мисливський набій на великого звіра. Його можна було розкрити й побачити всередині маленьку пірамідку з нікельованих лічок, насаджених одна на одну. Кожна наступна мала менший діаметр, аніж попередня. Це були отоскопи — їх використовують для прослуховування вуха. У сусідній кишени ховався олівчик, який у час моїх перших досліджень списався майже до решти. Олівчик був у золотій оправі, яка, коли натиснути (однак це потребувало більшої сили, ніж моя), клацала й висувала грифельний недогризок. У сюртуку була металева коробочка, вистелена оксамитом, яка клацала доволі грізно. У ній лежав малесенький гаманчик — не для монет, бо він не містив

нічого, крім замшевого клаптика, який розкладався сам собою, варто було розстібнути гудзика. Була там іще маленька срібна коробочка з кнопкою на вічку, в якій лежало щось на кшталт срібної пластинки із припасованою зісподу пласкою темно-фіолетовою гумкою. Однак до неї не можна було пхати пальців, бо вони одразу ставали чорнильними. А на протилежному боці, теж у сюртуку — кругле дзеркальце з діркою посередині, тріснуте, на чорній тасьмі з пряжкою. Це дзеркальце охоче збільшувало мою бузю, перетворюючи око на величезний ставок, у якому, немов кругла риба, плавала кара райдужка. За очерет навколо ставка правили грубезні вії. Знов-таки на камізьелці висів на золотому ланцюжку плаский годинник, теж золотий, із трьома кришками. Годинник мав цифри, що звалися римськими, й маленьку секундну стрілку. Я не вмів самотужки відкривати кришки в нього на споді, й це не завжди мені дозволяли. Там жили маленькі коліщатка з рубіновими оченятами, які світилися і ходили.

Так я знайомився з батьком, зблизька. Він носив білі сорочки в тонку чорну смужку, з манжетами, припнутими за допомогою гудзиків, і гарним комірцем, який теж був припнутий, але не шпильками. Чимало таких, уже зношених комірців лежало по шухлядах білизнярки. Вони були приємні на дотик завдяки своїй еластичній цупкості, й мені завжди здавалося, що з них можна зробити щось цікаве та корисне. Втім, я так і не дошолопав, що то могло би бути. Батькова краватка була м'яка, чорна, нагадувала шарф і зав'язувалася на бант. Його капелюх мав широкі м'які криси та гумку, яка ідеально натягувалася. Ціпків було два, один із них іноді десь губився. Це були доволі звичайні ціпки. Куди цікавішого мав мій дядько — зі срібною кінською головою. А якась неймовірно стара особа, що ледве пересувалась і деколи

нас відвідувала, послуговувалася ще іншим ціпком — з голівкою зі слонячої кістки. Проте я ніколи не бачив його зблизка, бо ховався від того гостя. Він страхітливо сопів, а я ж бо не знав, що він не намагається таким чином мене налякати. Це був хтось на кшталт іще одного дядька чи двоюрідного діда, але, на мою думку, він анітрохи не скидався на дядька.

Ми мешкали на вулиці Браєрівській¹, під четвертим номером, на другому поверсі². Гуляти зазвичай ходили — батько та я — до Єзуїтського саду³ або алеєю Міцкевича⁴ вгору, в напрямку церкви святого Юра. Не знаю, навіщо батько брав зі собою ціпка, бо він на нього тоді не спирався. Зимовими пообіддями, коли в саду було ще багато снігу, ми прогулювалися Маршалковською⁵, повз Університет Яна Казимира⁶, де я, задерши голову, міг розглядати великі напівоголені кам'яні постаті в чудернацьких, так само кам'яних капелюхах. Вони виконували свої незрозумілі функції: одна сиділа, друга тримала розгорнуту книжку, сперши її на голе коліно. Постійне задирання голови було болісним, отож я переважно розглядав батька, який крокував обіч мене — до висоти колін, не набагато вище. Якось я помітив, що на батькові не його звичні шнуровані черевики, а якісь геть мені незнайомі — гладкі, без жодної застібки. Щезли також і гамаші, з якими він був нерозлучний. «Де ти взяв такі чере-

¹ Браєрівська — нині вул. Богдана Лепкого у Львові.

² «На другому поверсі...» — фактично на третьому, перший поверх до «советизації» називали партер.

³ Єзуїтський сад — нині парк ім. Івана Франка.

⁴ Алея Міцкевича — нині вул. Листопадового Чину.

⁵ Маршалковська — нині вул. Університетська.

⁶ Університет Яна Казимира — нині Львівський національний університет ім. Івана Франка.

вики?» — спантеличено запитав я, а тоді почув з висоти чужий голос: «Ти диви, який сміливець!»

Це був узагалі не батько, а якийсь цілковито чужий дядько, до якого я не знати як причепився. Батько йшов на декілька кроків позаду.

Я напудився. Це було надзвичайно неприємне відчуття, якщо мені вдалося так добре його запам'ятати.

Єзуїтський сад був не надто великий, однак я усе ж таки примудрився якось у ньому загубитися. Було це, проте, так давно, і я був іще такий малий, що це, власне, не мій спогад — мені про це лише розповідали. Поміж високих кущів, — якщо я не помиляюся, ліщини, бо вони мали червоні вусики, — в одному місці стояла велика бочка з водою. Здається, я переніс її через тридцять років до оповідання «Сад темряви». Правду кажучи, Єзуїтський сад не становив жодної приваби. Інша річ — Стрийський парк. Там було озерце у формі вісімки, а праворуч відкривалася алейка, що вела на край світу. Може, тому, що ми ніколи туди не ходили, не знаю. Може, мені хтось так сказав. Але, здається, я сам це вигадав і навіть доволі довго був схильний у це вірити. Стрийський парк мав плутану топографію, а ще багатонадійне сусідство виставкового терену Східних Торгів¹. Узимку та влітку над ним панувала вежа Бачевського, чотирикутна, викладена зусібіч батареями кольорових пляшок, наповнених якоюсь рідиною. Мене страшенно цікавило, чи там справжній лікер, а чи лише фарбована вода, проте цього не знав ніхто.

До Стрийського парку зазвичай їхали фіакром, а до Єзуїтського саду йшли пішки. А шкода, бо дорогу біля Університету було викладено особливою бруківкою —

¹ Східні Торги — вересневий міжнародний ярмарок, який відбувався 1919–1938 рр. у Львові на території Стрийського парку.

дерев'яною, і кінські копита, вдаряючи у неї, видавали особливий звук — начебто під сподом крилась якась глибочезна прірва. Це не означає, що близькі прогулянки не справляли мені приємності. Біля входу до саду сидів чоловік із «колом щастя». Мені кілька разів вдалося виграти бляшану папіросницю із жовтуватими стрічечками для притримування папіросок, утім, частіше щастило лише на двосторонні кишенькові дзеркальця. Були там і візочки з морозивом, їсти яке мені забороняли. А згодом, коли я вже трохи підріс, то часом зустрічав там Анусю. Ця бабуня, не набагато вища від мене на зріст, у дротяних окулярах і з кошиком прецлів¹, була колись моєю першою нянею. Прецлі коштували або п'ять грошів пара — і я волів саме такі, або — грубі — п'ятак за штуку. На десять грошів казали тоді «шостак» — це була поважна сума.

Ми повертались із саду додому або навпростець, або окружною дорогою — через площу Смольки² з його кам'яною скульптурою посередині. Окружний шлях обирали, щоб купити в крамниці Оренштайна фруктів або навіть вишневий компот у бляшанці, який був нечастим делікатесом. На вітрині завжди красувалися піраміди рум'яних яблук, помаранчі й банани з овальними наліпками, оздобленими написом «Fuffes». Я запам'ятав це слово, проте не знаю й досі, що воно означає. Трохи далі, там, де починається вулиця Ягайлонська³, був кінотеатр «Марисенька»⁴. Я дуже його не любив, бо ходив туди з мамою, коли вона, здається, не знала, куди мене подіти.

¹ Прецлі (зах.) — кренделі.

² Площа Смольки — нині площа ген. Григоренка.

³ Ягайлонська — нині вул. Гнатюка.

⁴ Кінотеатр «Марисенька» — нині у цій будівлі міститься Львівський академічний театр «Воскресіння».

Я не розумів того, що відбувається на екрані. Це вганяло мене у страшенну нудьгу. Незрідка завершувалося тим, що я нишком і поволеньки сповзав з крісла й досліджував навкарачки холодну долівку поміж ногами глядачів. Однак це також швидко набридало. Тож я мусив чекати, поки фільм закінчиться. Пані й панове на полотні безгучно розтуляли та закривали роти, лише пригравала музика. Спершу фортеп'янова, а згодом, здається, з грамофонних платівок.

Утім, ми так чи так мусили повертатися додому. Від площі Смольки йшли вулицею Подлевського¹, загалом нецікавою, а потім маленькими вуличками Шопена й Монюшки, де сильний запах кави з поблизької фабрики провіщав, що от-от покажеться наша кам'яниця. Залізна брама була стара й масивна, далі — кам'яні сходи. Задніми сходами, отими кухонними, ходити не належало. Вони були спіральні, отож дуже круті й видавали глухе бляшане відлуння. Щось мене туди тягнуло, проте на подвір'ї, через яке треба було спершу пройти, нібито водилися щурі. Якось один із них з'явився аж у нашій кухні. Але тоді я вже мав років десять, а то й одинадцять. Щур був страшний — він скочив мені на груди, коли я пішов на нього з коцюбою. Я втік і не знаю, як склалася його подальша доля.

Ми займали шість кімнат, однак я не мав власної. Біля кухні був прохідний покій із лазничкою за дверима, пофарбованими в тон стіни, старою канапою й так само старим незугарним креденсом, а також підвіконними шафками, у яких мама тримала припаси. Далі — коридор, а в ньому — двері до їдальні, батькового кабінету та спальні батьків. Окремі двері вели до особливої зони — почекальні для пацієнтів і батькової ординаторської.

¹ Подлевського — нині вул. Гребінки.

Я мешкав начебто всюди й начебто ніде. Спершу спав із батьками, потім на тапчані в їдальні. Я намагався оселитися в якомусь місці на стало, але чомусь із цього нічого не виходило. Коли було тепло, окуповував маленький кам'яний балкон у батьковому кабінеті. Звідтіля атакував довколишні кам'яниці, бо їхні комини, хлюпаючи димом, перетворювалися на військові кораблі. Не менш охоче я бував там Робінзоном або й самим собою на безлюдному острові. Мої зацікавлення, немов той в'юн, від самого початку оберталися навколо гастрономічних вражень, тому провідною справою було накопичування провізії. А саме, лущеної кукурудзи в маленьких паперових фунтиках або навіть бобів, а коли був сезон, то й черешень, які ще й виконували роль стратегічної сировини — кісточками можна було незлецьки стріляти з короткої або звичайної зброї, затиснувши їх у пальцях. Іноді я цупив тягучі кавові карамельки-«гоп'єси», деколи конфіскував зі столу залишки обіднього десерту. Обкладався тарілочками, мішечками, пакетиками й розпочинав життя самітника, важке та сповнене небезпеки. Грішник, навіть злочинець, я мав над чим замислитись. Адже я навчився вламуватися до середньої шухляди креденсу в їдальні, де мама ховала пироги та торти. Я виймав верхню шухляду й обрізав ножем коржі солодкого тіста, сподіваючись, що ніхто не помітить, як вони зменшилися. Відтак збирав і поїдав крихти, а ніж — знаряддя злочину — старанно облизував, аби замести усі сліди. Колись здоровий глузд боровся в мені з понурою пристрастю до зацукрованих фруктів, якими прикрашали кондитерські вироби, і я не раз облуплював глазуровану поверхню. Обдирав її від зеленого очерету, який солодко скрипів на зубах, від помаранчевих скорінок і цукатів, утворюючи «лисини», які було неможливо не помітити. А потім із відчуттям

безнадії та зі стоїчним відчаєм очікував наслідків свого фатального вчинку.

Сусідами моїх балконних сієст були два олеандри у великих дерев'яних діжках. Один квітнув білим цвітом, а другий рожевим. Я співіснував із ними на засадах нейтралітету, від їх байдужливості мені було ні холодно, ані тепло. Усередині квартири було ще трохи рослин-дегенератів, отих далеких здрібнілих родичів південної флори — якась пальма, що весь час іржаво вмирала, але ніяк не могла сконати остаточно. А ще філодендрон із бляшаним листям і маленька сосонка, чи пак ялинка — не знаю, — яка щороку випускала блідо-зелені пахучі жмутки молодії глици.

У спальні було дві речі, з якими пов'язані мої найперші фантазії — стеля й велика залізна скриня. На скрині я спав, коли був ще геть малий, і часто вдивлявся у стелю, де гіпсова ліпнина зображала дубове листя й виразно опуклі жолуді поміж ним. Мої передсонні марення якимсь чином переснувалися з тими жолудями, і я багато про них думав, тобто їх споглядання посідало чимало місця в моїй психічній екзистенції. Я дуже хотів їх позривати, але не насправжки — начебто вже тоді розумів, що інтенсивність марень важливіша за їх утілення. Врешті-решт, щось від тієї інфантильної містики перенеслося на справжні, звичайні жолуді. Процес здирання з них шапочок впродовж років здавався мені актом виняткової ваги, який відкривав щось особливе, був чимсь на кшталт важливого переходу. Я морочуся, стараючись збагнути, чим це було для мене насправді — і, здається, даремно.

У кімнаті, де я спав, — так, здається, у ній, померли мої дідусь і бабуся. Після діда, власне, й лишилася залізна скриня — предмет дуже важкий, масивний та непожиточний. Він слугував домашнім сейфом за часів, коли ще не було зломників-фахівців, а лише з кожного погляду

примітивні злодії, котрі наївно послуговувались у найкращому разі якимсь патиком або ковінкою. Залізну скриню було присунуто до дверей, замкнених наглухо, які відділяли спальню батьків від почекальні для пацієнтів. Вона мала два розлогих тримачі та пласке віко з різьбленими листочками і квадратним клапаном посередині. Коли натиснути на клапан хитромудрим способом, він відскакував, виказуючи шпарку для ключа — як тепер бачу, ця хитромудрість була зворушливо поважною. Утім, тоді ця чорна скриня видавалася мені неабияким шедевром, а вже ключ до неї, завбільшки з моє передпліччя, будив неймовірний подив. Я довго й нетерпляче доростав до миті, коли подужаю обернути його в замок, аж поки, завдяки захвату обома руками й надлюдським зусиллям, мені це нарешті вдалося.

Щоправда, я знав, що в скрині немає справжніх скарбів. Там було лише трохи старих пожовклих газет на дні, якихось паперів і дерев'яна коробка, набита прегарними тисячамарковими банкнотами з часу великої інфляції. Я навіть пробував бавитися цими банкнотами, а також сторублівками, які були ще гарніші, ніж марки — блакитненькі, доволі веселі, тоді як марки своїм брунатним забарвленням трохи нагадували мені одні шпалери. З цими грішми сталась якась незбагненна історія, несподівано позбавивши їх усевладдя. Якби мені принаймні не хотіли їх давати, я, може, й повірив би, що рештки могуті, гарантовані цифрами, печатками, водяними знаками та овальними портретами коронованих і бородатих мужів, залишилися у них і лише до часу приспані. Проте я міг виробляти з ними все, що заманеться, отож вони не пробуджували нічого, крім зневаги, яка ховається зазвичай за благоговіння. У цьому разі благоговіння виявилось пшиком. Отож я сподівався не на ці банкноти, а на те, що могло статись у нетрях чорної скрині, коли вона була

замкнута впродовж тривалого часу. А замкнута вона була майже завжди, за моєї мовчазної згоди, якої, звичайно, ніхто не питав. Еге ж, там, у темних нетрях скрині могло щось відбутись. І процес її відмикання був для мене актом чималої ваги. В дослівному сенсі теж — віко було страшенно важке. Спершу відкидали довгі засувки з трьох боків, відтак його належало підняти й поставити рядок спеціальних підпорок, інакше — як мене запевняли й у що я охоче вірив — воно могло впасти й відтяти голову. Від такої скрині можна було цього сподіватися. Вона взагалі не була приваблива чи приємна, ані навіть гарна. Радше понура й бридка, тим не менш я довго покладався на її внутрішню могутність. У дні скрині було завбачливо прокручено дірочки, що давало змогу пригвинтити її до підлоги на довше. Вишукана концепція. Одначе гвинтів, тепер уже непотрібних, не було, за якийсь час скриню накрили старим килимком і таким чином вона остаточно потрапила в розряд непотребу, деградувала, на неї перестали зважати. Хіба я показував зрідка комусь із однолітків ключа до неї — він міг би бути ключем до міських брам. Згодом і ключ десь загубився.

У наступній за спальнею кімнаті, батьковому кабінеті, була велика засклена бібліотечна шафа, яка замикалася на ключ, масивні шкіряні фотелі та круглий столик із доволі вигадливими ніжками. Вони скидалися на каріатид, бо вгорі кожна завершувалася металевою голівкою, а внизу з-під дерева, наче з труни, стирчали босі, теж металеві, людські ноги. Однак це не видавалося мені жахливим і взагалі не викликало жодних асоціацій. Просто я працювито віддовбав почергово усі голови — порожні бронзові відливки, а потім, коли їх недбало поприкручували назад, вони хиталися під стільницею щоразу, як столик пересували.